

Відгук
офіційного опонента

На дисертацію Букреєва Тараса Борисовича « Досвід подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в умовах формування радянського тоталітарного режиму», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Однією з найважливіших складових комплексного висвітлення історії України є дослідження проблем регіоналістики. З огляду на такий стан речей дисертаційне дослідження Т.Б. Букреєва викликає значний інтерес, оскільки присвячене одному з важливих факторів української історії – досвіду подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в 1921 – середині 1930-х років.

Актуальність рецензованої дисертації полягає передусім у тому, що вона здійснена в русі провідних тенденцій розвитку сучасної історичної науки. Переведення означеної проблеми з рівня теоретичних декларацій у площину практичних дослідницьких завдань вимагає узагальнення накопиченого історичного досвіду. Саме над вирішенням цих важливих завдань спрямоване дисертаційне дослідження Тараса Борисовича Букреєва. На нашу думку, в рамках дисертаційного дослідження авторіві вдалося запропонувати аргументовану відповідь на дослідницьке завдання, виявити сутність концептуальних теоретичних підходів до роботи у цій ділянці, розставити точні акценти в оцінках.

Дисертантом чітко сформульовані й не викликають принципових заперечень мета і завдання, предмет дослідження, обґрунтовано й доведено хронологічні рамки та регіон, який став об'єктом історичного препарування. Наукова новизна виписана чітко й виважено. Як зазначає Т. Б. Букреєв, вперше в національній історіографії ним розглянуто процес ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності па Півдні України в період формування радянського тоталітарного режиму.

Позитивне враження справляють кількість виступів на наукових конференціях та опублікованих наукових праць, що є достатнім для оприлюднення основних положень і висновків дисертаційної роботи. Також необхідно відзначити, що дослідження виконувалося в межах науково-дослідної теми кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету «Актуальні проблеми регіональної історії».

Т. Б. Букреев у процесі наукового дослідження залучає адекватний комплекс літературно-джерельної бази. Загальний список джерел та літератури, на основі яких написана дисертація, складає 621 позицію. Обґрунтованим видається поділ масиву наукових праць означеної проблематики на роботи радянської доби, сучасну українську історіографію та праці зарубіжних науковців. Характеризуючи праці вітчизняних і зарубіжних фахівців, дослідник актуалізує як уже розроблені аспекти теми, так і вказує на ті, що потребують детального опрацювання.

Основою написання дисертації стали архівні документи. Автором використано матеріали 185 архівних справ, 29 фондів, 5 архівів України: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Херсонської, Миколаївської та Одеської областей. Систематизацію історичних джерел здійснено на двох рівнях. На першому джерела розподілено за ступенем уведення до наукового обігу: опубліковані і неопубліковані. Також виділено комплексні джерела, репрезентовані періодичними виданнями, що відбивали загальну політику центральних і місцевих органів влади та рефлексію радянського суспільства на виклики, що формувалися екстремальною групою дітей. На другому рівні джерела систематизувалися за їх тиним і характером інформації.

Слід схвально відмітити методологічні засади дослідження Т. Б. Букреева, яким було застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, періодизація), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-типологічний, порівняльно-історичний, історичної антропології).

соціокультурного аналізу, історичного моделювання) та міждисциплінарні (структурно-функціональний, проблемно-хронологічний, ретроспективний, класифікації, систематизації та дискурс-аналіз) методи дослідження. Крім того, характер наукової роботи обумовив використання категоріально-понятійного апарату. Здобувач дав визначення термінам «безпритульність», «бездоглядність», «діти вулиці» і «соціальне сирітство».

У другому розділі «Дитяча безпритульність і бездоглядність як асоціальне явище та становлення системи охорони дитинства» автор аналізує причини появи дитячої безпритульності і процес становлення нормативно-правової бази подолання соціальних аномалій у середовищі дітей у радянській Україні. Дисертантом було уточнено і доповнено відомості про фактори, що призвели до появи соціальних аномалій у середовищі дітей. Крім того, у хронологічному порядку висвітлено зміни нормативно-правової бази подолання асоціальних явищ у середовищі дітей.

Можна погодитися із запропонованою дослідником класифікацією причин дитячої безпритульності і бездоглядності у період формування радянського тоталітарного режиму та періодизацією процесу подолання соціальних аномалій в середовищі неповнолітніх.

У третьому розділі дисертації «Діяльність державних і громадських організацій з подолання та профілактики дитячої безпритульності» охарактеризовано процес і складові соціально-профілактичної роботи державних органів і громадськості у справі ліквідації безпритульності, бездоглядності та правопорушень неповнолітніх. Автор виявив регіональні особливості інструменталізації діяльності державних органів у подоланні дитячої безпритульності. Детально проаналізовано процес становлення системи інтернатних закладів на Півдні України. Дисертант на численних прикладах доводить, що говорити про ефективність створеної системи не доводиться через високі показники смертності, відсутність матеріального забезпечення вихованців, перевантаженість закладів і високий відсоток регулярних втеч. Цікаво, що Т. Б. Букреев зафіксував етапи «оптимізації» мережі дитячих закладів

в УСРР, зокрема й на Півдні країни. Приділено увагу й функціонуванню «національних» дитячих будинків.

Головні риси процесу боротьби з дитячою злочинністю у 1920-1930-ті рр. відображені у підрозділі 3.2 «Боротьба із правопорушеннями неповнолітніх». Автор звертає увагу на регіональні особливості означеної проблеми. Дослідник відзначає, що дитяча безпритульність і бездоглядність були тісно пов'язані із порушенням закону. Згідно з підрахунками Т. Б. Букрєєва південний регіон був «рекордсменом» за кількістю вчинених неповнолітніми правопорушень. Крім того, зазначено, що в якості виховних заходів у дитзакладах Півдня України активно використовували фізичну працю в сільському господарстві та майстернях.

Особливої уваги заслуговує підрозділ 3.3. в якому вивчається участь вітчизняної громадськості та міжнародних організацій у профілактиці дитячої безпритульності та бездоглядності. Визначено, що покладання на громадськість обов'язку фінансової підтримки дитзакладів стало альтернативою державного забезпечення, адже місцеві бюджети не могли повністю задовольнити існуючі потреби. Слушно зазначено, що форми роботи громадськості у різні роки зазнавали змін, що пояснюється соціально-економічними умовами і політикою партії. Встановлено, що найбільш розповсюдженою формою участі громадськості у боротьбі з дитячою безпритульністю було патронування, яке через комплекс об'єктивних та суб'єктивних причин себе не виправдало. Обґрунтовано тезу про те, що міжнародні організації стали тим джерелом коштів, котрого бракувало радянській владі для вирішення проблеми.

У четвертому розділі представлено дослідження «Повсякденне життя й соціалізація безпритульних і бездоглядних дітей» розкрито соціальний портрет і повсякдення «вуличних» дітей, охарактеризовано складові навчально-виховного процесу в дитячих закладах. Тут дослідник приходять до науково обґрунтованого висновку, що в середовищі «дітей вулиці» сформувалися власні ідеали, професії та мрії. Зазначено, що форми виявлення дитячої безпритульності також були різні: жебрацтво, бродяжництво, проституція. Відображено складові

повсякденного життя безпритульників: алкоголізм, паління, наркоманія, проституція, азартні ігри, передчасне статеве життя і порушення закону.

Автору вдалося детально реконструювати навчально-виховний процес дитячих закладів для колишніх безпритульних у 1920-1930-х рр. Зазначено, що навчально-виховний процес у дитзакладах включав соціальне, суспільно-політичне, трудове, фізичне та статеве виховання і шкільне навчання. Відтак, акцентовано увагу на тому, що кінцевою метою процесу виховання у дитячих установах було формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості, громадянина-колективіста. особистості соціалістичного типу. Відтак, дитбудинок сприймався владою як осередок комуністичного виховання та місце, де формувалась «нова людина». Вважаємо слушним твердження автора, що головним методом цього процесу мало стати колективне виховання, а нав'язування нової ідентичності здійснювалося усіма можливими методами (через дитячі твори, іграшки і пресу, промови офіційних осіб і методичні матеріали).

На основі узагальнення матеріалів, викладених у дисертації, Тарас Борисович Букреєв обґрунтував висновки дослідження (с. 210-216). Робота містить додатки (с. 287-329) таблиці та діаграми, складені на основі документів, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, державних архівах Херсонської, Миколаївської та Одеської областей.

Текст дисертації, її основні положення та висновки відповідають викладу матеріалу в авторефераті.

Все вищесказане дає підставу зробити висновок, що у дисертаційному дослідженні Т. Б. Букреєва всебічно проаналізовано процес подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в умовах формування радянського тоталітарного режиму. Вважаємо, що мета і завдання роботи досягнуті, а її результати мають суттєве, теоретичне і практичне значення.

Підкресливши позитивні сторони дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне висловити ряд зауважень і побажань, врахування яких може бути корисним в подальшій науковій роботі автора.

Так, на нашу думку, було б доцільно розширити джерельну базу дослідження залучивши більше справ із фонду Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР, які зберігаються у ІЦДАВО України.

- недоречним є об'єднання у другій групі джерел (за типом) листування установ різного рівня й протоколів засідань губернських, повітових, окружних, районних та міських відділів освіти, охорони здоров'я, соцзабезпечення (с. 54 - 55). Ці типи документів не тільки відмінні за характером, де перший є носієм декларативно-інформаційного формату, а другий оперативного реагування на виклики, а й характером подачі інформації, що в листуванні подано в узагальнюючому форматі, а протоколах максимально конкретно. Розведення цих типів джерел дозволило б більш ґрунтовно надати характеристику цих носіїв інформації;

- вивчаючи питання агітаційного забезпечення процесу подолання та профілактики дитячої безпритульності автору варто було б залучити візуальні матеріали (плакати, листівки, фотографії);

- відзначаючи широку джерельну базу дослідження, думаємо, що дисертація виграла б, якби дослідник залучив до її написання матеріали зарубіжної періодики;

- при розкритті чинників формування корпусу безпритульних дітей (підрозділ 2.1) не знайшов відображення такий фактор як руйнація більшовицьким режимом церковних інституцій соціальної допомоги;

- наведені у тексті окремі кількісні показники характеризують ситуацію по всій Україні без виділення Південного регіону, що досліджується;

- в окремих місцях тексту дисертації ґрунтований аналіз сюжетів теми дещо переобтяжений статистичними та конкретно-історичними матеріалами. В деяких підрозділах надмірно деталізуються другорядні сюжети.

Однак висловлені зауваження носять рекомендаційний характер і не применшують наукових здобутків Т. Б. Букреєва, досягнутих при підготовці дисертаційної роботи, яка є оригінальним, самостійним, завершеним дослідженням, характеризується важливим практичним значенням та виконана на високому науковому рівні, є вагомим внеском у розвиток сучасної української історичної науки.

Таким чином, зважаючи на вищенаведене, вважаємо, що дисертація «Досвід подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в умовах формування радянського тоталітарного режиму» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 і зі змінами внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р №656 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів», а її автор Тарас Борисович Букреєв, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 - історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук,

професор кафедри історії та культури України

Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського

І.М.Романюк

